

DOI: 10.5281/zenodo.7456933

Lecturi-reper între ficțiune și realitate

Oleg SEREBRIAN

Rezumat:

Articolul prezintă opinia autorului despre limita dintre ficțiune și adevăr în literatură, vizat fiind mai ales romanul istoric și romanul de atmosferă. De asemenea, autorul abordează subiectul – felul în care se citește azi: ce anume se citește și dacă se citește mai mult sau mai puțin decât odinioară.

Cuvinte-cheie:

roman istoric, adevăr istoric, lectură, carte tipărită, carte electronică.

Abstract:

The article presents the author's opinion about the border between truth and fiction in literature, especially focuses on historical and atmospheric novel. The author approaches the subject how people read today: what exactly they choose and whether one reads more or less than before.

Keywords:

historical novel, historical truth, reading, printed book, e-book.

Mi-am propus să vorbesc despre limita dintre ficțiune și adevăr în literatură, vizat fiind mai ales romanul istoric și romanul de atmosferă, dar nu numai. Cât este de important pentru un autor de roman să se țină de adevărul istoric, de realitate, să opereze cu date precise? Trebuie să spun că, în cazul meu, unii mi-au reproșat această obsesie a exactității. Oricum, în opinia mea, pentru un autor de romane istorice este esențial ca adevărul să fie respectat, or

ceea ce transmite el e recepționat de cititor drept adevăr. „Adevărul” pe care îl transmite un scriitor sau un scenarist este mai convingător decât cel pe care-l transmite un istoric, deoarece un roman e citit de un public larg, pe când un studiu istoric – doar de un cerc restrâns de specialiști în domeniu. Spre regret, unii scriitori nu conștientizează acest lucru, impactul pe care-l poate avea o ficțiune prea certată cu realitatea asupra formării conștiinței cititorului prin inocularea unei imagini eronate despre trecut. Deseori aceste abateri sunt făcute conștient de către scriitorii înregimentați politic. O mare parte a romanelor istorice au ca scop transmiterea unui mesaj politic și patriotic, fie prin înfrumusețarea trecutului propriei națiuni, religii ori grupări politice, fie prin defăimarea adversarului. Un exemplu celebru în acest sens e piesa lui Shakespeare „Richard al III-lea”, datorită căreia fostul suveran din dinastia Plantagenetilor se bucură până azi, în mod nemeritat, de o faimă proastă doar pentru că marele dramaturg a falsificat faptele în favoarea Stuartilor, casa regală engleză de pe vremea lui. Apropos, unul dintre cele mai curioase romane ale literaturii engleze din secolul XX, „Fiica timpului” de Josephine Tey, are ca subiect anume reabilitarea lui Richard al III-lea. O situație similară ar putea fi și în cazul împăratului roman Nero, renumele prost al căruia e de-a dreptul proverbial. Sute de cărți, de filme, de piese de teatru ni-l prezintă ca pe o ființă de-a dreptul demonică, deși mulți istorici, cunoscând năravurile Romei antice și tainele luptei pentru putere de la curtea imperială, încep să se îndoiască de veridicitatea acestor descrieri. Din câteva fragmente din lucrările poetilor Seneca și Lucanus, scăpate de procedurile aspre de *damnatio memoriae*¹ la care a fost supus numele lui Nero, ne putem face o închipuire mai curând favorabilă despre acest împărat. Abia autorii de mai târziu, mai cu seamă Suetonius și Tacitus, ne prezintă un tablou execrabil al acestuia, deși istoricul Iosif Flavius spunea încă atunci că prea multe dintre relatările despre Nero sunt simple fabulații. Dar câți oameni citesc lucrările istorice ale lui Iosif Flavius și câți alții citesc faimosul roman „Quo vadis?” al lui Henryk Sienkiewicz, una dintre acele cărți care ne prezintă o imagine diabolică a lui Nero?

Există și abateri „gratuite” de la realitate, care se datorează lacunelor din

---

¹ Condamnarea memoriei (lat.)

cunoștințele istorice ale scriitorilor. M-am convins la o vârstă precece că autorii de romane istorice, chiar și cei foarte faimoși, pot comite erori factuale stângace. O să vă relatez o întâmplare din copilăria mea, care m-a făcut să mă dezamăgesc de Sadoveanu. Prin clasa a cincea citisem un roman de-al lui care îmi plăcuse foarte mult – „Nicoară Potcoavă”, tradus în limba „moldovenească”. Cei care au apucat perioada sovietică își amintesc probabil de cartea cu copertă cenușie publicată la Editura „Literatura Artistică”, tradusă din română în „moldovenească”. N-am mai văzut și alte lucrări ale autorilor români traduse în limba „moldovenească”. Ei bine, acea carte îmi plăcuse foarte mult, evoca istoria Moldovei și nu erau atât de multe romane la tema asta. Ceva mai târziu, în vara anului 1982, bunicul meu s-a întors dintr-o călătorie în România și mi-a adus trilogia „Frații Jderi”. Mă apucasem tot atunci să citesc „Ucenicia lui Ionuț”, primul roman din trilogie. Totul a mers relativ bine (deși nu pot să spun că eram chiar încântat de lectură) până la momentul când se produc niște întâmplări în orașul Movilău, adică Moghiliiov-Podolsk. Ei bine, Moghiliiov-Podolskul e foarte aproape de localitatea mea de baștină, iar eu, fiind de mic interesat de istorie, am atras atenția că la intrarea în oraș era un panou pe care scria că acesta fusese fondat în anul 1651. Reamintesc aici că în primul roman din trilogia lui Sadoveanu evenimentele se desfășoară în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Această inexactitate m-a surprins: mi-am dat seama că Sadoveanu nu știa că Moghiliiov-Podolskul nu exista în secolul al XV-lea. Dar cel mai mult m-a mirat că marele scriitor nu știa nici care era pe atunci capitala Poloniei: scria că anumite procesiuni se întâmplau în Varșovia și că Varșovia era capitala țării. Totuși, din atlasele istorice pentru clasa a cincea știam că la acea vreme nu Varșovia era capitala, ci Cracovia, și acest lucru l-am verificat îndată în Dicționarul Enciclopedic Sovietic. Trebuie să spun că multă vreme nu-l mai citisem pe Sadoveanu. Această întâmplare m-a învățat că cei care scriu romane istorice trebuie să fie foarte atenți la detalii, la cronologie, și că pentru un autor de roman istoric o bună documentare este foarte importantă.

Astfel de lucruri se întâmplă și cu autorii de scenarii pentru filme. Nu sunt un cinefil, nu mă uit la filme foarte des. Lista cu preferințele mele ci-

nematografice este destul de restrânsă, dar cineva m-a convins să vizionez două filme celebre despre perioada dictaturii național-socialiste: „Pianistul” și „Lista lui Schindler”. Sunt filme foarte bine realizate, foarte realiste și destul de bine documentate, dar chiar și aici am descoperit mici erori, vizibile pentru un istoric sau pentru cineva care cunoaște bine Germania și istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Bunăoară, în filmul „Pianistul” apare Goebbels vorbind în Palatul Sporturilor. Goebbels a ținut într-adevăr un discurs foarte cunoscut în Palatul Sporturilor, doar că înainte de căderea Stalingradului, nu în anul 1939, așa cum reiese din film. Tot așa, în „Lista lui Schindler”, este difuzat un cântec celebru în Germania, dar care s-a scris abia după război. La fel și în cunoscutul film sovietic „Șaptesprezece clipe ale unei primăveri” eroul principal ascultă la radio renumitul șlagăr „Nu regret nimic” interpretat de Edith Piaf, un cântec care fusese scris abia în 1946.

Pentru mulți aceste scăpări sunt irelevante, dar eu ca autor sunt foarte prudent la astfel de detalii. Întotdeauna am folosit în textele mele locuri și date minuțios verificate. Am fost atent la toponimia din anii despre care vorbesc, la atmosferă, moravuri. Când scriam *Pe Contrasens* ar trebui să verific orarul zborurilor din acea perioadă, felul în care opera transportul feroviar de pasageri pe timp de război în Germania, Franța și Italia, să clarific în competența cui era controlul de frontieră la hotarul franco-italian după înfrângerea militară a Franței ori carențele pe care le avea serviciul poștal în mai multe țări central-europene în ultima lună a anului 1918. Așa cum spuneam mai devreme, autorul unui roman istoric trebuie să transmită un mesaj cât mai veridic, or, dincolo de misiunea de a reda trăirile și psihologia eroilor, el transmite și niște cunoștințe, oferă un tablou al epocii, date care pot forma ori deforma percepția despre lume a cititorului. Cum spuneam mai devreme: majoritatea oamenilor absorb cunoștințele istorice, își formează percepția despre trecut mai curând din opere literare ori de artă. Nici chiar școala nu ne influențează atât de mult. Îmi amintesc că despre felul în care Columb a descoperit America am aflat dintr-un roman mai puțin cunoscut al lui Jules Verne. Ulterior mi-am dat seama că multe din cele relatate acolo de marele scriitor francez nu corespundeau neapărat adevărului, dar, în pofida la asta, anume scenele

descrie acolo mi s-au întipărit în memorie.

Pe final, vreau să abordez un alt subiect, să mă refer la citit, la felul în care se citește azi: ce anume se citește și dacă se citește mai mult sau mai puțin decât odinioară. Eu cred că se citește cel puțin la fel de mult ca și acum o jumătate de veac, dacă nu chiar mai mult. Se schimbă mai curând forma lecturii. Fără îndoială se citește altceva și altfel. Acum câteva zile, eram pe Schönhauser Allee, un bulevard din Berlin, la o cafea și, la un moment dat, m-a surprins o doamnă în vârstă care citea un ziar. Cititul ziarelor nu mai este o îndeletnicire curentă. Cei mai mulți dintre noi, mai cu seamă cei mai tineri, se informează din surse electronice. M-a înduioșat această bătrână bând o cafea și citind un ziar: era în scena asta un aer de amintire, un ecou al unui trecut care se îndepărtează repede de noi. Frică mi-e că alături de ziare o să dispară și cartea tipărită. Observ că aici, în Germania, tinerii citesc mult. În Germania se citește mult, dar generațiile mai tinere nu mai citesc cartea tipărită: citesc cărți electronice. Așadar, se citește altfel, de altundeva și altceva. Știrile se citesc pe apucate din surse electronice, adesea neverificate și se consumă nemestecate. Datorită accesului la internet avem o suprasaturație de informații, dar deseori acestea nu sunt veridice. Lecturile sunt lapidare, lumea dezvățându-se treptat să citească cărți prea groase, prea consistente, renunțând și la orice „lectură sistematică”. S-a schimbat și locul bibliotecii în societate. Bibliotecile, suprasolicitate altădată, sunt acum în mare parte pustiite, devenind un fel de muzee ale cărții.

Altminteri, evocând trecutul, deseori suntem tentați să-i dăm o alură prea romanțată, afirmând că altădată se citea mai mult, se citea carte, se citea serios. Aceste aprecieri se referă la perioada sovietică, dar și la perioada interbelică. În realitate, lucrurile sunt mai nuanțate. Bunăoară, în fostul județ Hotin, de unde sunt originar, în perioada interbelică procentul analfabeților era de aproape 70 la sută. Admit că era și lume cărturară, subțire, că se citeau cărți bine alese, dar nu era nici pe departe vorba de un fenomen de masă. Cei mai mulți nu citeau defel. Astăzi totuși trăim într-o societate alfabetizată, doar că trebuie să ne punem întrebarea: „Ce se citește?”. Or, din păcate, e o „inflație” de scriere. Se scrie orice și de către oricine, nu mai există niciun fel de bariere.

Uneori sunt tentat să cred că era și o parte bună în cenzura de altcândva, care nu permitea publicarea oricărui text. Cei care promovau neadevăruri sau cei care făceau exces de fantezie în lucrări științifice erau opriți. Am fost uimit, apoi întristat de o apariție pe piața de carte din Republica Moldova, care a fost și promovată pe rețelele de socializare și de către presa din Chișinău. Este vorba despre cartea unui istoric, care are titlu științific și predă la o școală superioară, în care se insista pe faptul că limba originară a tuturor limbilor lumii este limba dacică și că această limbă dacică a fost limba română vorbită astăzi. E o ineptie din punct de vedere științific, dar cartea a fost publicată într-un tiraj cred că destul de mare și a fost distribuită și prin școli, și biblioteci. Din păcate, acest gen de cărți, în care se afirmă, bunăoară că Pământul e plat ori gol la interior, găzduind civilizații subterane, apar tot mai mult și încă în tiraje înspăimântătoare. E vorba despre lucruri care deviază grav de la adevăr și care poluează gândirea unui număr tot mai mare de cititori. Aceasta e una din marile probleme ale zilei de azi: nu faptul că nu se citește – se citește mult, se consumă informație multă –, dar faptul că această informație este nefiltrată și majoritatea oamenilor care o consumă nu au filtrele necesare să o respingă. Aici e datoria școlii, dar și noul rol al bibliotecarului. Anume aceasta cred că e una din funcțiile bibliotecii de azi: de a îndrepta cititorul spre ceea ce e cu adevărat valoros, spre ceea ce trebuie cu adevărat citit și cunoscut. În Germania a început deja această educație literară, în care copilul, adolescentul este învățat să facă distincție între ceea ce este adevăr și ceea ce este fals în informația distribuită în internet, cărți, publicații. Republica Moldova încă are multe curențe la acest capitol.